

Képek a közelműltből

Gondolatok az ELTE Könyvtártudományi- Informatikai Tanszék hetvenes és nyolcvanas évekbeli történetéhez

Szabó Sándor

Az 1970-es évek első felében a hazai könyvtár – és tájékoztatásügyben jelentős változások történtek. Utólag azt mondhatjuk, szinte korszakváltásnak lehattünk szemtanúi. Az 50-es évek végén és a 60-as években elkezdődött számítástechnikai fejlesztések és ezek könyvtári alkalmazásai egyre jelentősebb szerephez jutottak, s a könyvtári munka legkülönbözőbb területein kerültek felhasználásra. A fejlődés lendületére, ütemére jellemző, hogy pl. a korábban csak nyomtatott formában megjelenő *Chemical Abstracts* c. referáló folyóiratnak a mágnesszalagos változatát 1968-ban állították elő az Egyesült Államokban, s a Veszprémi Vegyipari Egyetem könyvtára 1970-ben ezt már megvásárolta, s egy évvel később, 1971-től, elindította a *Számítógépes Irodalomfigyelő Szolgálatot*. Ezt követően a hazai számítástechnikai fejlesztések rohamosan felgyorsultak, s azok a könyvtár és információs szakma legkü-

lönbözőbb területein jelentek meg. A könyvtáros szakma ismeretei átstrukturálódtak, a könyvtárosoknak teljesen új problémákkal, feladatokkal kellett szembenézniük, s ezek új típusú ismereteket, gyakran teljesen új szemléletmódot kívántak meg.

E jelentős változások komoly kihívást jelentettek a képzés számára: a könyvtárosképző intézményekben napirendre került az oktatás tartalmának és szervezeti kereteinek a megújítása. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszéke ezt a váltást több okból adódóan is, nehezebb körülmények között élte meg.

Kovács Máténak 1972-ben bekövetkezett halála után 14 év alatt három vezetője volt a tanszéknek: *Kiss István*, *Babiczy Béla* (ideiglenes megbízással) és *Dán Róbert*. E vezetőknek igen rövid idő állt rendelkezésükre, hogy programjukat valóra váltsák. Hiába próbálták a képzési struktúrát, s annak tar-

talmi súlypontjait elképzelésük szerint módosítani, hiába igyekeztek – némileg sikerrel is – a Tanszék oktatói összetételét a kívánalmaknak megfelelően alakítani, a sors rövidre szabta számukra az időt, elképzeléseiket nem vihették végig, nem fejezhették be.

A gyakori változások és változtatások szükségszerűen a következetlenség, az ötletszerűség benyomását keltették.

A hetvenes évek végén a mai napig is tisztázatlan okokból és indítékból külső támadások érték az egyetemi könyvtárosképzést, melynek során mármár a képzés léte is kérdésessé vált. 1979. január 14-én a *Magyar Nemzet*ben jelent meg Kovács Juditnak a könyvtárról és könyvtárosokról készített sorozatának első írása „A képzés rendszere felépült. Lebontjuk?” címen. A szakma számos képviselőjében félelmek támadtak, hogy a könyvtárosképzés kérdésében retrográd döntések vannak előkészülőben. A lap hasábjain szenvedélyes vita bontakozott ki, s a szakma egyhangúlag kiállt az egyetemi könyvtárosképzés mellett.

A tanszék a kedvezőtlen körülmények és a bizonytalanság közepette is igyekezett előbbre lépni az oktatás korszerűsítésében. Komoly eredménynek tekinthető, hogy az informatikai képzés minden tagozaton bővült és differenciálódott, az informatikai ismeretek egész tantárgycsoporttá terebélyesedtek.

A 70-es évek fejleményei sorában kiemelt jelentőségűnek tekinthető az önálló posztgraduális informatikus tagozatok megszervezése. A gyökerek a 60-as évekre nyúltak vissza, ugyanis a Könyvtártudományi Tanszék már 1963-ban elindította az első dokumentációs szaktanfolyamot. Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság kezdeményezésére és anyagi támogatásával, a 70-es évek elején kezdődött előkészületi munkák után, 1975-ben indulhatott meg a kétéves időtartamú posztgraduális informatikus képzés, melyet aztán kisebb-nagyobb rendszerességgel további évfolyamok követtek. A kurzusok tananyaga az idők során természetesen állandóan

alakult, modernizálódott. A tananyag természetéből adódóan, a témák speciális jellege miatt, az oktatók között mindig jelentős számban voltak képviselve a külső előadók, a szakma gyakorlatának kiválói képviselői is.

A szakmai információs tagozat mellett a 80-as években a Könyvtártudományi Tanszék más területeken is próbálkozott speciális továbbképző kurzusok indításával. Így pl. széles körű érdeklődést váltott ki és pozitív szakmai visszhangja volt az 1984-85-ös és az 1985-86-os tanévekben szervezett 4 féléves posztgraduális tanfolyamnak, a zenei könyvtárosok számára.

1986-ban a tanszék vezetésére Fülöp Géza kapott megbízást. Irányításával az oktatás különböző területein következetes építkezés kezdődött. Az akkor elkészített és elfogadott fejlesztési tervekben az alábbi fő feladatok kerültek megfogalmazásra:

- ☞ el kell készíteni a könyvtárosképzés módosított tantervét és programját,
- ☞ változtatni kell a beiskolázás és szakcsoportosítás gyakorlatán,
- ☞ meg kell szilárdítani a képzés struktúráját és gozatait,
- ☞ hosszú távra ki kell dolgozni, át kell gondolni a tanszék személyi fejlesztésének irányát, módosításait.

Mindezek során figyelembe kell venni az egyetemi könyvtárosképzésnek a magyarországi könyvtárosképzés rendszerében elfoglalt helyét, különös tekintettel arra a körülményre, hogy időközben a tanárképző főiskolákon is megszilárdult a könyvtárosképzés.

A továbbiakban a vázolt feladatok és célkitűzések sorrendjében, röviden áttekintjük a képzés helyzetét és problémáit az 1980-as és 90-es évek fordulóján.

1) Az elkészült és bevezetett új tanterv – nem elhanyagolva a hagyományos könyvtári és tájékoztatási

területek oktatását –, kifejezetten informatikai irányultságú lett. A tematikák kidolgozása során hangsúlyozott figyelmet kapott az az igény, hogy az informatikai ismeretek szervesen épüljenek be a különböző témakörök tananyagába. Fontos tárgyak, mint az olvasásszociológia, olvasáspedagógia, olvasápszichológia visszakerültek a tantervbe, miután néhány évig mellőzték őket.

2) A 80-as években az ELTE Bölcsészettudományi Karán a képzés kétszakos volt, s a gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a könyvtár szak csak a bölcsészettudományi szakok valamelyikével volt összekapcsolható. Megszűnt az a lehetőség, ami még a 60-as években és 70-es évek elején fennállt, hogy a könyvtár szakot a Természettudományi Karon oktatott szakok bármelyikével párosítani lehetett. Ennek hasznosságát és szükségességét mindenki elismerte, létjogosultságát soha senki nem vitatta, sőt, az oktatási törvény is lehetővé tette, azonban visszaállítására a tanszék többszöri szorgalmazása sem került sor, a két kar közötti óraegyeztetési és egyéb adminisztratív okokra hivatkozva.

A kilencvenes években bevezetett bölcsészkar reform a képzést egyszakossá tette, ezzel biztosítva, hogy a hallgatók az érdeklődésüknek megfelelően, szabadon választhassanak további egyszakokat. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a hallgatók ezzel a lehetőséggel ritkán élnek.

A 70-es és 80-as évek talán legsúlyosabb, visszatérő problémája volt az alacsony hallgatói létszám. Különböző könyvtári intézmények több ízben végeztek felmérést a hazai könyvtár és tájékoztatásügy szakember-szükségletének feltérképezésére. Ezek a vizsgálatok hozzávetőleg évi 100 főben határozták meg azt a létszámot, amit a magyar könyvtárügy az egyetemi könyvtárosképzéstől elvárt. Ezzel szemben a hallgatói létszám évfolyamonként a korábbi 40-50 főről a 70-es években 30 főre, a 80-as évek második felében pedig 8-12 főre csökkent. Volt két olyan évfolyam a 90-es évek elején, amikor az évfolyam teljes létszáma 3 fő volt! Jogos

volt tehát a könyvtárvezetők reklamálása, hogy éveken keresztül nem volt lehetőségük egyetemet végzett könyvtárost alkalmazni.

A felvételi keretszámok megállapítása központilag történt, s arra a tanszékeknek nem sok befolyásuk volt. Ugyanakkor a szakra felvételizők alacsony pontszáma még a kiszabott keret kihasználását sem tette lehetővé. Mindez drámai feszültséget eredményezett.

3) A képzési rendszernek a 70-es és 80-as években elkezdett átalakítása, a 90-es évek elejére megszilárdult. A nappali és a hagyományos kiegészítő képzés mellett, a több irányból jelentkező igények kielégítésére a tanszék két speciális négy félévből álló posztgraduális tagozatot működtetett:

- a szakmai információs szak, amely a korábban már tárgyalt képzés tartalmának folyamatosan frissített változata,

- könyvtártörténeti, könyvmuzeológia tagozat.

4) A közelmúlt történéseinek jobb megértéséhez szólnunk kell az oktatás személyi vonatkozásairól is. Fontos ez azért is, hiszen jól tudjuk, hogy a képzés elsődleges feltétele, megelőzve az össze tárgyi és anyagi adottságot, a megfelelő számú, jól képzett és széles műveltségű tanszéki státuszban lévő oktató. Ezzel kapcsolatban két körülményre szeretném felhívni a figyelmet:

- köztudott, hogy az egyetemen bizonyos szintű besorolások és ebből adódóan, számos egyetemi feladat ellátása tudományos fokozathoz kötött. Ugyanakkor a könyvtártudományban, tekintve, hogy fiatal és erősen gyakorlatra orientált stúdium, a tudományos minősítések megszerzése későn indult meg és nehézkesen, körülményesen volt bonyolítható.

- A felsőoktatás alulfinanszírozása súlyos következményekkel járt. A felsőoktatásban adható fizetések ezekben az években lényegesen alacsonyabbak voltak, mint az információs intézményekben, könyvtárakban dolgozó kvalifikált szakemberek illetménye volt.

E két körülmény döntően befolyásolta és megnehezítette az oktatói utánpótlás biztosítását, de még a külső előadók felkérését is.

A 80-as évek legvégére a hazai felsőszintű könyvtárosképzésben is sajátos helyzet alakult ki. A folyamatos tantervfejlesztéseknek köszönhetően a képzési tematikákban az informatikai ismeretek ugyan már kellő súllyal szerepeltek, azonban megfelelő infrastruktúra hiányában, a képzés elméleti jellegű maradt, az ismeretek egyoldalúan előadások formájában kerültek közlésre.

Jellemző, hogy 1990-ben a Könyvtártudományi Tanszéknek 3 személyi számítógépe volt: egyet az MTA Számítástechnikai Kutatóintézetének jóvoltából kapott tartós letétbe, két kimustrált gépet pedig az oslói könyvtáros iskola hallgatói ajándékoztak a tanszéki diákegyesületnek. Ilyen tárgyi feltételek mellett – 1990-ben – szó sem lehetett korszerű könyvtárosképzésről. Jelentősebb könyvtáraink ekkor már komoly számítástechnikai háttérrel rendelkeztek, s az a paradox helyzet állt elő, hogy a jövő szakembereit képző intézmények, és a gyakorlati munka színterei, a könyvtárak, technikai téren „fényévnyi” távolságra kerültek egymástól.

E reménytelennek tűnő helyzeten a TEMPUS pályázatnak köszönhetően, sikerült változtatni. Az ELTE két tanszéke, a BTK Könyvtártudományi Informatikai Tanszéke és a Tanárképző Főiskolai Kar Könyvtári Tanszéke 1990-ben TEMPUS pályázatot nyert. Az első akadémiai évre, 1990-91-re a brüsszeli központban az összes érintett országból 1338 pályázat érkezett, melyből 153-at fogadtak el (ebből 40 magyar pályázatot, köztük a két könyvtári tanszék kö-

zös pályázatát). A TEMPUS pályázat a tantervfejlesztés és az oktatói, valamint hallgatói mobilitás mellett, feladatának tekintette a képzés infrastruktúrájának megteremtését. A fejlesztésnek köszönhetően a Bölcsészkar Múzeum körüli épületében, mind az egyetemi, mind a főiskolai könyvtárosképző tanszék számára európai színvonalú számítógépterem kiépítésére került sor, amely megteremtette a lehetőséget a korszerű számítástechnikai ismeretek oktatására. Azóta a Tanárképző Kar könyvtári tanszékén, a Kazinczy utcában is – jobbára pályázati pénzekből – kiépült egy modern, 2 helyiségből álló számítástechnikai laboratórium, így a képzés tárgyi feltételei tovább javultak. Úgy vélem, a korábban vázolt körülmények ismeretében, nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk, hogy a tanszék a változó kihívásoknak, a lehetőségekhez mérten, mindig megpróbált eleget tenni, megfelelni. Tudom, hogy ennek megítélésében megoszlanak a vélemények, azonban az ítéletalkotáskor nem szabad figyelmen kívül hagyni az adott kor társadalmi-politikai viszonyait, azokat a szervezeti és gazdasági kereteket, amelyek alapvetően behatárolták a tanszék lehetőségeit, működési körét.

A jövő könyvtáros generációinak megfelelő szintű felkészítése a képző intézményeknek és a könyvtáros szakmának egyaránt érdeke. Ha azt akarjuk, hogy a Könyvtártudományi és Informatikai Tanszék elkövetkezendő 50 éve legalább olyan sikeres legyen, mint a mögöttünk hagyott öt évtizedé volt, akkor ez csakis a képzés irányítóinak, az oktatóknak, valamint a könyvtárügy meghatározó személyiségeinek szoros összefogásával lehetséges.